

УДК 37.013.42

О. М. Терновець

**ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ
ТА ЗАЛУЧЕННЯ ПЕДКОЛЕКТИВУ ЗОШ ДО ПРОФІЛАКТИКИ
СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА**

Аналіз сучасного стану профілактики соціального сирітства в діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи, наукове обґрунтування та розробка системи профілактики соціального сирітства в загальноосвітньому закладі, характеристика основних її компонентів наблизили нас до експериментального впровадження системи профілактики соціального сирітства в професійну діяльність соціального педагога загальноосвітнього закладу.

Отже, метою статті є – характеристика процесу підготовки та залучення педколективу ЗОШ до профілактики соціального сирітства.

Для цього було розроблено *Експериментальну програму «Профілактика соціального сирітства в діяльності загальноосвітньої школи»*, яка складалася з трьох напрямів: 1) підготовка та залучення педколективу школи до профілактики соціального сирітства; 2) робота соціального педагога з батьками; 3) робота соціального педагога з учнями. Реалізація зазначених напрямів роботи відбувалася протягом одного навчального року – з вересня 2012 р. до травня 2013 р.

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено: 51 учителів ЕГ та 55 учителів КГ.

Першим кроком упровадження системи стало отримання дозволу директорів освітніх закладів на проведення дослідно-експериментальної роботи, другим – обрання навчальних закладів, які ввійшли до складу ЕГ.

Дослідно-експериментальна робота в обраних навчальних закладах для впровадження системи профілактики соціального сирітства розпочалася з оголошення на педагогічних радах про початок експерименту, його мету, завдання, принципи та напрями майбутньої науково-дослідницької роботи. Відзначимо, що вчителі без особливого інтересу поставились до повідомлення про проведення експерименту на базі освітнього закладу, деякі навіть висловили думку, що ця робота може зашкодити навчальному процесу. Водночас більшість представників педагогічного колективу школи погодилися з тим, що з кожним роком в освітньому закладі все більше виникає «дітей вулиці», бездоглядних дітей, дітей, батьки яких не займаються вихованням дитини, та висловили надію, що ця робота може дати позитивний результат і сприятиме зменшенню кількості учнів – соціальних сиріт.

У межах даної статті, розглянемо лише перший напрям дослідно-експериментальної роботи – *підготовка та залучення педколективу*

школи до профілактики соціального сирітства (підготовка соціальних педагогів, які працюють на базі школи).

За організацію й упровадження цього напрямку роботи відповідали ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка», заступники директора з навчальної й виховної роботи та безпосередньо соціальний педагог освітньої установи.

За 9 місяців до впровадження системи профілактики соціального сирітства (грудень 2011 р.), було проведено широке діагностування соціального педагога та педагогічного колективу ЗОШ (констатувальний етап експерименту), спрямоване на визначення ефективності діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи з попередження появи учнів – соціальних сиріт. Отримані результати були вражаючими: виявилось, що в представників пед. колективу школи відсутні теоретичні знання з проблеми соціального сирітства та його профілактики; вони взагалі не усвідомлювали наявності проблеми соціального сирітства в загальноосвітніх закладах; було спостережено несформованість відповідальності та неготовності до здійснення профілактичної роботи, не володіння технологіями профілактичної роботи.

Маючи такі результати діагностування, ми визначили три етапи підготовки та залучення педколективу школи до профілактики соціального сирітства: 1) формування (або підвищення рівня) науково-теоретичних знань, 2) формування (підвищення рівня) комплексу професійних умінь, 3) формування особистісних якостей представників педагогічного колективу. Усі три етапи проходили нерозривно один від одного, але для чіткого розуміння змісту кожного з них умовно опишемо процес упровадження на кожному етапі окремо.

Оскільки в представників педагогічного колективу школи не було можливості постійно відвідувати лекції, семінарські заняття, практикуми, наукові конференції на базі ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка» (у зв'язку з розкладом навчальних занять), то основний обсяг підготовки педагогічного колективу школи до роботи з недопущення появи учнів – соціальних сиріт здійснювали соціальний педагог школи, викладачі, волонтери ВП «Старобільський факультет ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», а також безпосередньо авторка дослідження. Сам же процес підготовки тривав протягом трьох місяців (квітень – червень 2012 року).

Перший етап підготовки педколективу школи до профілактичної роботи полягав у формуванні (або підвищенні рівня) науково-теоретичних знань, необхідних для превентивної роботи в ЗОШ.

Для виконання завдання першого етапу двічі на місяць викладачі ВП «Старобільський факультет ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» проводили лекції: «Історія розвитку проблеми соціального сирітства»; «Міжнародні та вітчизняні нормативно-правові документи, які регулюють захист дітей – соціальних сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» та семінари: «Проблема розвитку особистості

в сучасному суспільстві», «Система взаємодії соціальної служби та педагогів школи з профілактики правопорушень», «Основні завдання школи щодо морального виховання», «Про соціально-педагогічну роботу з батьками важковиховуваних учнів».

Спочатку педагогічний колектив навчальної установи з недовірою та небажанням поставився до нашої роботи, уважаючи процес підготовки педагогів до профілактики соціального сирітства марною витратою часу. Але, дізнавшись під час перегляду соціального відеоролику «Діти-сироти серед нас» про наслідки сирітства для подальшого розвитку дитини та про кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки в Луганській області, зокрема в Старобільському районі, твердо переконалися, що профілактика сирітства, особливо соціального, є не менш важливою справою, ніж профілактика девіантної поведінки, зловживання алкогольних напоїв, наркотичних і психоактивних речовин.

Важливим напрямом роботи в процесі підготовки педагогічного колективу до превентивної роботи виявилися бесіди, консультації, круглі столи: «Цей важкий підліток», «Особливості педагогічної діяльності з учнями-дітьми «групи ризику», дітьми, позбавленими батьківського піклування; дітьми, які знаходяться в складних життєвих обставинах, соціальними сиротами», «Психологічні методи взаємодії класного керівника з батьками «групи ризику». Під час упровадження цих форм роботи в педагогів була можливість ділитися власним досвідом, висловлювати власну думку, спілкуватися з колегами інших шкіл. Крім того, двічі було проведено засідання круглого столу, на які запрошували вчителів шкіл КГ та волонтерів ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Як потім зізналися вчителі, найцікавішою формою роботи для них став відеолекторій «Сучасні педагогічні технології недопущення появи соціальних сиріт», який було організовано за технічної підтримки ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка». Відеофільми містили фрагменти лекцій видатних учених, присвячених проблемі соціального сирітства та технологіям його недопущення. Активне обговорення побаченого свідчило про величезний інтерес педагогів до теми та створило підґрунтя для подальших роздумів і спілкування. Слова подяки організаторам лекторію прозвучали після завершення заходу.

Під керівництвом заступника директора школи вчитель образотворчого мистецтва та класні керівники оформили стенд з питань охорони здоров'я та захисту прав дітей, на якому було висвітлено інформацію про чинні нормативно-правові акти, які захищають особистість дитини; контактні телефони, за якими дитина може звернутися й отримати не лише пораду, але й кваліфіковану допомогу. Окремий блок було присвячено інформації про те, як уберегтися від ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та інших соціально-небезпечних захворювань.

Другий етап підготовки педагогічного колективу школи до превентивної роботи полягав у формуванні (підвищенні рівня) комплексу професійних умінь педагогів на основі використання практичних педагогічних, психологічних та соціально-педагогічних форм роботи.

Під час планування етапів роботи з підготовки педагогів до профілактики соціального сирітства ми дотримувалися думки про те, що на допомогу шкільному соціальному педагогу прийде шкільний психолог, але, як виявилось, в експериментальних ЗОШ функції психолога виконує заступник директора з виховної роботи та сам соціальний педагог. Дійсно, функції психолога та соціального педагога дещо збігаються, але вони не можуть замінити один одного. Тому, щоб не руйнувати цілісність програми підготовки педагогів до превентивної діяльності, ми залучали до роботи психологів з інших шкіл (КГ) та викладачів психологічних дисциплін ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Отже, під час упровадження другого етапу роботи під керівництвом соціального педагога та психолога було проведено два тренінги: «Психологія педагогічного спілкування» та «Організація дозвілля дітей та підлітків». Метою першого стала професійна підготовка вчителів до недирективної міжособистісної взаємодії з учнями, що має характер допомоги й підтримки. Тренінг «Психологія педагогічного спілкування» ми обрали, спираючись на переконання в тому, що одним з аспектів недопущення появи учнів – соціальних сиріт є чітка, налагоджена особистісна взаємодія між школярем і вчителем, оскільки значний час дитина проводить саме в школі. Тому формування в педагогів недирективного способу взаємодії (особливе ставлення до учня, до його унікального внутрішнього світу, що дає йому можливість відчутти власну цінність як особистості) з особливою категорією учнів – дітьми групи ризику соціального сирітства – стало головним завданням тренінгу.

Тренінг «Організація дозвілля дітей і підлітків» ми спрямували на ознайомлення педагогів з основними формами організації дозвілля учнів, оскільки однією з причин перетворення звичайних дітей на дітей-сиріт є незайнятість дітей, унаслідок чого діти починають шукати розуміння у вуличних компаніях, де звичними є вандалізм, алкоголь, сигарети, наркотичні та психотропні речовини, безладне сексуальне життя та ін., поступово перетворюючись на дитину вулиці, а отже, соціальну сироту.

Ефективною формою роботи стало проведення чотирьох практикумів: «Як уникнути біди», «Педагогічні ситуації», «Практика педагогічної роботи з дітьми-сиротами за кордоном», «Як поводитися з агресивним підлітком?», які було розроблено під керівництвом провідних учених кафедри соціальної педагогіки ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Після проведення практикумів ми відзначили підвищення проєктувальних, комунікативних, аналітичних, перцептивних, рефлексивних і психотехнічних умінь педагогів.

І, нарешті, третій етап підготовки педагогічного колективу школи

було присвячено формуванню особистісних якостей учителя.

Значний обсяг часу було відведено на проведення бесід і диспутів: «Особистісні якості, якими повинен володіти педагог», «Вплив особистісних якостей вчителя на ефективність профілактичного процесу», «Умови прояву людяності в людині», «Самовдосконалення освітянина», «Особистісно-моральні якості вчителя школи», «Процес і стадії формування особистості педагогічного працівника ЗОШ», «Особистість викладача у навчально-виховному процесі». Цією формою роботи займався безпосередньо соціальний педагог школи. Бесіди й диспути було побудовано так, щоб педагоги отримували не лише конкретні відомості про структуру особистісних якостей педагога ЗОШ, психологічні та соціальні чинники розвитку й формування особистісно-мотиваційної сфери вчителя, стадій формування особистості викладача, але й знайомилися з яскравими зразками особистостей видатних учителів-практиків (Платон, Аристотель, Демокрит, Я.-А. Каменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський).

Перша конференція «Особистісні якості людини – вісім граней психіки» було проведено на самому початку роботи з підготовки вчителів до превентивної діяльності, тому в ході конференції була помітна не лише неготовність педагогів займатися науково-дослідницькою роботою, але й невміння використовувати цю форму у власній педагогічній практиці.

Другу конференцію «Вплив особистості вчителя на формування особистісних якостей учнів» було проведено за тиждень до закінчення підготовки педагогів до роботи з недопущення появи учнів – соціальних сиріт. Для учасників все пройшло цікаво й пізнавально, це був не формальний, нудний захід для звітності, а живе, творче спілкування працівників освіти. Соціальні педагоги навчальних закладів, які стали головними організаторами наукового заходу у своїх школах, продемонстрували високий рівень відповідальності, активності, чіткості в роботі всіх учасників конференції, а педагоги, своєю чергою, – здатність до самоорганізації й готовність найближчим часом до самостійної науково-дослідницької роботи.

Також для закріплення педагогами отриманих знань було проведено тренінг «Загальнолюдські цінності вчителя» та ділову гру «Подорож до країни гуманізму».

Отже, під час планування та впровадження програми підготовки педагогічного колективу школи до профілактичної роботи з дітьми групи ризику соціального сирітства ми використали комплекс різноманітних форм роботи. Знання формували за допомогою лекції, бесіди, консультації, відеолекторію, вечора запитань та відповідей; уміння – шляхом тренінгу, практикуму, вправ; особистісні якості – під час бесіди, диспуту, конференції, ділової гри, тренінгу.

Окремою ланкою роботи з підготовки й залучення педколективу школи до профілактики соціального сирітства стало, за підтримки адміністрації ЗОШ, а також ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка» та кафедри соціальної педагогіки ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», створення *Центрів підготовки соціальних педагогів до превентивної роботи з недопущення появи дітей – соціальних сиріт* (далі – Центри), які працювали до закінчення науково-експериментальної роботи в освітніх установах (лютий – травень 2012 р.).

Метою Центрів стало надання соціальним педагогам науково-теоретичних знань щодо проблеми соціального сирітства; навчання їх технологіям раннього діагностування соціального сирітства; формам і методам підготовки вчителів ЗОШ до роботи з попередження та профілактики соціального сирітства, а також особливостям роботи з батьками й учнями групи ризику соціального сирітства.

Однією з форм підготовки працюючих соціальних педагогів стало відвідування впродовж двох місяців (лютий – березень 2011 р.), *лекційних занять* з метою теоретичної підготовки соціальних педагогів до профілактичної діяльності; *практичних занять* – для ознайомлення соціальних педагогів з технологіями раннього виявлення соціальних сиріт у межах школи; *тренінгових занять* з метою формування практичних навичок роботи соціального педагога з дітьми й батьками «групи ризику», а також з педагогічним колективом школи з формування в них необхідних знань, умінь та особистісних якостей; *конференцій* за участю вчених кафедри соціальної педагогіки ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», представників соціальних служб, ЗМІ, громадськості, учителів експериментальних навчально-виховних закладів для формування в соціального педагога та педагогічного колективу толерантного ставлення до сімей, які знаходяться в складних життєвих умовах, які було проведено на базі ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Крім того, за безпосередньою участю авторки дослідження та за підтримки професорсько-викладацького складу ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка» на базі експериментальних загальноосвітніх закладів було проведено кілька *лекцій, диспутів, факультативів*: «Сутність і зміст соціального сирітства», «Причини появи соціальних сиріт», «Міжвідомчий підхід у соціально-педагогічній роботі з дітьми та сім'ями «групи ризику», «Сучасні методи діагностування дітей групи ризику соціального сирітства», спрямованих на науково-теоретичну підготовку соціальних педагогів до роботи з роз'яснення сутності, змісту та причин появи соціальних сиріт, а також раннього діагностування соціального сирітства.

Для підвищення рівня розвитку особистісно-мотиваційної сфери соціальних педагогів на базі навчальних установ відбулися *педагогічні читання* «Сприйняття і взаєморозуміння в контексті профілактичної

роботи з учнями та їхніми батьками» й *майстер-клас* «Змагання як засіб формування конкурентоздатності майбутнього соціального педагога».

Практичні знання соціальних педагогів з профілактики соціального сирітства ми розвивали за допомогою *спецкурсу* «Сучасні технології попередження появи соціальних сиріт».

Також під час здійснення спеціальної підготовки соціальних педагогів, які працюють на базі школи, двічі на місяць проходили *наради з поточної діяльності*, присвячені організації діяльності з учнями з неблагополучних сімей за головуванням заступника директора з навчальної роботи ЗОШ.

Останньою формою роботи підготовки соціальних педагогів була *розробка та видання програм і методичних матеріалів* (рекомендацій, посібників) з питань профілактичної діяльності в школі. За час проведення експерименту соціальні педагоги навчально-виховних закладів опублікували дві наукові статті, розроблено три рекомендації, один електронний методичний посібник.

Отже, на початок навчального року (вересень 2012 року) у педколективу школи було накопичено потужний теоретичний та практичний матеріал, який містив комплекс діагностичних методик, соціально-педагогічних технологій профілактики соціального сирітства, нормативно-правові документи, присвячені захисту дитинства та роботі з дітьми групи ризику соціального сирітства. Особливе місце було відведено засвоєнню досвіду роботи авторських освітніх установ (експериментальних навчально-виховних закладів, діяльність яких побудовано на основі використання провідних психолого-педагогічних концепцій, розроблених окремим автором або авторським колективом). Наступним етапом нашої роботи буде визначення сутності і змісту роботи соціального педагога з батьками.

Терновець О. М. Характеристика процесу підготовки та залучення педколективу ЗОШ до профілактики соціального сирітства

У статті надається характеристика процесу підготовки та залучення педколективу ЗОШ до профілактики соціального сирітства; виокремлюються три етапи підготовки та залучення педколективу школи до профілактики соціального сирітства: 1) формування (або підвищення рівня) науково-теоретичних знань, 2) формування (підвищення рівня) комплексу професійних умінь, 3) формування особистісних якостей представників педагогічного колективу. Результатом проведеної роботи було визначено – наявність у педагогічного колективу школи потужного теоретичного та практичного матеріалу, який містив комплекс, соціально-педагогічних технологій профілактики соціального сирітства.

Ключові слова: профілактика соціального сирітства, загальноосвітня школа, педагогічний колектив школи, система профілактики соціального сирітства, професійна підготовка педагогічного колективу школи

Терновец О. Н. Характеристика процесса подготовки и привлечения педагогического коллектива общеобразовательной школы к профилактике социального сиротства

В статье дается характеристика процесса подготовки и привлечения педагогического коллектива школы к профилактике социального сиротства; выделяются три этапа подготовки и привлечения педколлектива школы к профилактике социального сиротства: 1) формирование (или повышение уровня) научно-теоретических знаний, 2) формирование (повышение уровня) комплекса профессиональных умений, 3) формирование личностных качеств представителей педагогического коллектива.

Ключевые слова: профилактика социального сиротства, общеобразовательная школа, педагогический коллектив школы, система профилактики социального сиротства, профессиональная подготовка педагогического коллектива школы

Ternovets O. N characteristics of the process of preparation and involvement of the teaching staff of secondary schools to prevent child abandonment

The article describes the process of preparing and bringing the teaching staff of secondary schools to prevent child abandonment; There are three stages of training and attracting pedkollektiva school in the prevention of child abandonment: 1) formation (or improve) the scientific and theoretical knowledge, 2) the formation (raising) the complex professional skills, 3) the formation of personal qualities of the representatives of the teaching staff. The result of this work has been defined – the presence of the teaching staff of the school a powerful theoretical and practical material, which contained a set of diagnostic techniques, socio-pedagogical technologies for prevention of social orphanhood, legal documents on the protection of children and working with children at risk of child abandonment, and indicated that during the experimental work, special attention was given to the assimilation of experience copyright educational institutions (experimental educational establishments whose activity is based on the use of advanced psycho-pedagogical concepts developed by individual author or group of authors), as well as lectures and video materials and seminars.

Key words: prevention of child abandonment, secondary school, teaching staff of the school, the system of prevention of child abandonment, training of the teaching staff of the school

Стаття надійшла до редакції 12.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.